

САЛЫБЕКОВА Т.С.

КНУ им. Ж.Баласагына, Бишкек

SALYBEKOVA T. S.

J.Balasagyn KNU, Bishkek

ЖУНУСАЛЫ К.З.

КНУ им. Ж.Баласагына, Бишкек

JUNUSALY K Z.

J.Balasagyn KNU, Bishkek

ЮРИДИКАЛЫК ЖАКТАРДЫН ЖАЗЫК ЖООПКЕРЧИЛИГИНИН НЕГИЗГИ КОНЦЕПЦИЯЛАРЫ

Основные концепции уголовной ответственности юридических лиц

Basic concepts of criminal liability of legal entities

Аннотация: Берилген илимий макалда автор юридикалык жактарды кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуунун: Кыргыз Республикасындагы жана чет өлкөлүк тажрыйбаларда колдонулушунун келечегин жана концепцияларын карайт. Автордун окуу боюнча, юридикалык жактарды укуктук карама-каршы ишмердүүлүгү боюнча кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу жөнүндөгү маселе өтө талаштуу жана татаал иштерден болуп саналат. Акыркы жылдардагы коомдо ар кандай өлкөлөрдө юридикалык жак тарабынан инсага, коомго жана мамлекетке келтирген зыяны үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу жөнүндөгү маселелер барган сайын жана өжөрлүк менен талкуулана баштаганын баса белгилейт. Автор юридикалык жактарды кылмыш жоопкерчилигине тартуунун бир нече концепциясын чет өлкөлүк мыйзамдардын негизинде кароого аракет жасаган.

Аннотация: В представленной научной статье автор рассматривает уголовную ответственность юридических лиц: опыт зарубежных стран, концепции и перспективы применения в Кыргызской Республике. По мнению автора, проблема уголовной ответственности юридических лиц за противоправную деятельность принадлежит к числу чрезвычайно спорных и сложных. В последнее время в различных странах все чаще и настойчивее стал обсуждаться вопрос об уголовной ответственности юридических лиц за вред, причиненный личности, обществу и государству. Автор пытался проследить на основе иностранных законов нескольких вариантов концепции уголовной ответственности юридических лиц.

Annotation: In the presented scientific article, the author considers the criminal liability of legal entities: the experience of foreign countries and the concepts and prospects of application in the Kyrgyz Republic. On the opinion author, the problem of criminal liability of legal entities for illegal activities is one of the most controversial and complex. Recently, in society in various countries, the question of the criminal liability of legal entities for harm caused to an individual, society and the state has become more and more insistently discussed. The author tried to revise, based on foreign laws, several options for the concept of criminal liability of legal entities.

Урунттуу сөздөр: юридикалык жак, укук, мыйзам, кылмыш-жаза сот өндүрүшү, концепция, мамлекет, акыйкат, жарандардын укугу

Ключевые слова: юридическое лицо, право, закон, уголовное судопроизводства, концепция, государство, справедливость, право граждан.

Keywords: legal entity, right, law, criminal proceedings, concept, state, justice, citizens' law.

Илимий изилдөөлөрдүн натыйжасында жалпы жазык укугунун доктринасында юридикалык жактардын жазык жоопкерчилигинин бир нече концепциясы калыптанган.

Алсак, Англияда юридикалык жактар “кыйыр” жоопкерчиликтин доктринасы (vicarious liability) жана идентификациялоо доктринасы (doctrine of identification), окшоштуруу теориясы (теория alter ego) аркылуу укук мамилелеринин субъекттери катары каралат.

Бир жактын башканын аракетин учун жоопкерчилиги (liability for the act of another) кыйыр жоопкерчилик деп тушуналат. Бул доктринага ылайык компания ал өз милдеттерин жүзөгө ашыруунун алкагында жасаган кызматкердин аракеттери учун буткул жоопкерчиликти тартат. Корпоративдик жазык жоопкерчилигине карата доктринанын бир аз кууш мунозу бар. Эгерде алар компаниянын кызматкерлери, окулдору же агенттери катары аракеттенген учурда гана компания өз кызматкерлеринин аракеттери учун жооптуу деп табылат, анын устуно бул учурда компаниянын жазык жоопкерчилиги юридикалык жактын жогорку менеджментинин жана башкаруучуларынын аракеттери кандай болгондугуна көз каранды эмес. Кыйыр жоопкерчилик доктринасы адамды жазык жоопкерчилигине тартуу учун анын аракеттеринде куноонун болгондугу талап кылынбаган кезде “тыкыр жоопкерчилик” кылмыштарына карата кыйла кеп колдонулат.

Идентификациялоо доктринасы (окшоштуруу теориясы) 1915-жылы Лорддор палатасынын чечимдеринин биринде алгачкы жолу баяндалып,

Кар.: Чупрова Е.В. Азыркы Европадагы юридикалык жактардын кылмыштуу жүрүм-туруму үчүн жоопкерчилик // Жазык укугундагы тутумдуулук: материалдар II россиялык жазык укугунун конгресси. 2007-жылдын 31-майы – 1-июну. М., 2007. – 493-б.

корпорациянын жогорку кызмат адамдарынын аракеттери (аракетсиздиги) жана психикалык абалы корпорациянын жосуну жана психикалык абалы катары аныктоого негизденет. Демейки кызматкерлер жана агенттер жумушту аткаруучу жана корпорациянын акыл-эси жана эрки үчүн жооп бербеген колдордон гана болуп саналат.

Ал эми компаниянын дирекциясы жана башкаруучулары анын мээси болуп саналат жана ишин контролдойт, ошондуктан алар аны менен идентификацияланышы мүмкүн. Кылмыш кызмат адамы тарабынан жасалса, корпорация аткаруучу катары жооп берет, эгерде кызматкер кошумча катышуучу катары чыкса корпорация кошумча катышуучу катары жоопкерчиликке жатаары ушундан келип чыгат.

Бул теория АКШда, Канадада, Австралияда, Польшада да колдонулат.

Окшоштуруу теориясынын колдонуунун мүмкүнчүлүгү кууш, анткени жогорку менеджменттин иши менен байланышкан, анткен менен кылмыштар көбүнчө жетекчиликтин кыйла төмөнкү деңгээлдеринде жасалат деп айткан Г.А. Есаков менен макул болобуз. Демек, корпорация канчалык ири болсо, жазык куугунтугунан качуу мүмкүнчүлүгү ошончолук көп болот.

Доктринанын канадалык варианты англиялык теорияга салыштыруу боюнча бир кыйла кеңири. Атап айтканда Канаданын Жогорку соту “башкаруучу аң-сезим” категориясын кеңейтип, корпорациянын, директорлор кеңешинин, башкаруучунун, директордун, менеджердин же директорлор кеңеши өкүл кылган ар кандай башка адамды корпорациянын административдик бийлигин башкарууга өкүл болуучуларга таандык кылган. Англияда бул топко директорлор кеңеши башкаруучу директор жана башка жогорку даражадагы менеджер кирет. Андан калса Канаданын сотторуна корпорациялык саясаты контролдоочу башкы менеджерди гана эмес, түздөн-түз кылмыш жасаганды белгилөө талабы коюлган. Мында Канададагы корпорациянын жазык жоопкерчилиги мыйзамды бузууга жол берген жеке адамдардын санына жана алар ээлеген кызматтык абалына, ошондой эле жекече жоопкерчилик жүктөлүшү мүмкүн болгон жеке адам белгиленерине карабастан келип чыгат.

Кар.: Чет элдик мамлекеттердин жазык укугу / И.Д.Козочкиндин редакциясы астында жана баш сөзү менен. М., 2001. – 46-б.; Есаков Г.А., Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Чет өлкөлөрдүн жазык укугу. М., 2008. – 137-б.; Ситковский И.В. Юридикалык жактардын жазык жоопкерчилиги: ю.и.к. дис. ... М., 2003. – 58-б. 3 Есаков Г.А. Жалпы укук тарамынын өлкөлөрүндөгү кылмыштуулук жөнүндө илим: ю.и.д. дис. Авторефереты. М., 2007. 30-б.

Агенттин жүрүм-турумун корпорациясынын күнөөсүнө тагуунун теориялык негиздемеси америкалык укукта “respondent superior” (“жогору жактагылар жооп бере берсин”) доктринасы болуп саналат. Бул доктринага ылайык корпорацияга жазык жоопкерчилигин жүктөө үчүн, биринчиден, корпорациянын агенти аң-сезими соо абалда (күнөөлүү эрк, mens rea) мыйзамсыз аракеттерди (actus reus) жасашы зарыл, экинчиден, ал өз ыйгарым укуктарынын алкагынан чыкпай

аракеттенүүгө тийиш, үчүнчүдөн, агент корпорацияга пайда алып келүүгө ниеттенген болууга тийиш⁵.

Голландиядагы корпоративдик жазык жоопкерчилиги институту корпорациядагы алардын аткарган милдетинин айынан үчүнчү жактар жасаган кылмыш үчүн жазык жоопкерчилигине тартуунун мүмкүн экендигине негизделген милдеттик кылмыш теориясы аркылуу түшүндүрүлөт. Өз кезегинде милдеттик кылмыш – бул кылмыштын атайын түрү, анда укукка каршы жосун жасоонун фактысы эмес, кылмышкердин өзүнүн сапаты, анын милдеттери жазык жоопкерчилигинин негизи болуп саналган кылмыштын атайын түрү. Демек, корпорацияны жазык жоопкерчилигине тартуу үчүн милдеттик белгилүү бир ыйгарым укуктарга ээ болгон адам (ишкананын директору) корпорациянын жашоо ишинин стратегиялык маанилүү маселелерине карата чечимдерди кабыл алуу, б.а. өндүрүштүк процессти башкарууга, ишкананы өнүктүрүүнүн экономикалык багытын тандап алууда активдүү катышууга, ошондой эле анын ишинин өзгөчөлүгүнө, көлөмүнө жана тартибине карата жеке тескеме берүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болууга тийиш. Мында ал адам кылмышка катышпайт, аны жасоого буйрук бербейт, бирок кыйыр түрдө терс жүрүм-турум укук бузууга алып келген шарттарды түзөт. Ал бизнес боюнча өнөктөрдүн, насыячылардын, керектөөчүлөрдүн ж.у.с. кызыкчылыктарына каршы келген ишканада түзүлгөн терс жүрүм-турум жөнүндө билет, бирок мындай жүрүм-турумду эбактан бери түзүлгөн практика катары баалайт жана анын болушуна тоскоолдук кылбайт. Иш жүзүндө кылмыш жасаган адамдын иши анын кесиптик ыйгарым укуктарынын алкагынан ашпоого тийиш.

Андан калса Голландиянын Жогорку соту билип туруп жасоону белгилөө үчүн юридикалык жак өз кызматкеринин аракеттерине даана байкалган макулдук берүүгө, б.а. анын аракеттерин билүүгө жана аларды жактырууга тийиш. Бул учурда кызматкердин аракеттери юридикалык жактын өзүнүн аракеттери катары каралат. Мына ошентип, Голландияда эгерде күнүмдүк жашоодо юридикалык жактын аракетин деп эсептелген аракет жөнүндө сөз жүрсө, юридикалык жак жосун жасады деп эсептөө кабыл алынган. Мында ал юридикалык жак тарабынан таанылган жана анын таасиринин чөйрөсүндө болгон бүтүм жөнүндө сөз болуп жаткандыгы белгиленүүгө тийиш.

Corporate Criminal Liability // An official site of the Canadian Department of Justice URL
http://www.justice.gc.ca/eng/dept-min/pub/jhr-jdp/dp-dt/iss-ques.html. 5 Kap.: Нукифоров Б.С.,
Реше тников Ф.М. Азыркы америкалык укук. М., 1990. – 56-б

Ошондуктан, эгерде жосун юридикалык жакка тагылышы мүмкүн болсо, анда ал үчүн юридикалык жактын өзү, ошондой эле тыюу салынган жорук жасаган жеке жак, ошондой эле аны аткарууга тапшырма бергендер же аны жасоодо иш жүзүндө жетекчиликти жүзөгө ашыргандар жаза алышы мүмкүн.

1954-жылы голландиялык Хог Раад алар үчүн корпорацияга жазык жоопкерчилиги салынууга тийиш болгон аракеттерди аныктоо үчүн тест иштеп чыккан. Бул үчүн эки критерийди жетекчиликке алуу зарыл. Биринчиден, кызматкерлер буга окшогон иштерди кылууга тийиш – тийиш эместигин аныктоосу зарыл. Бул критерий дээрлик бардык учурларда көрүнүп турат деп эсептелет, анткени тепкичтик түзүмү бар корпорациялар кызматкерлердин мыйзамсыз аракеттеринин алдын алуунун мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Мында “корпорация мындай мүмкүнчүлүккө ээ, ал эми ал аны канчалык натыйжалуу пайдалана тургандыгы мааниге ээ эмес экендиги жетиштүү”. Экинчиден, кызматкердин аракеттери аларды демейки иш практикасы катары кароого болгондой корпорация үчүн демейде алгылыктуу болгон аракеттердин категориясына кирүүгө тийиш. Көрсөтүлгөн критерийдин чечмелөөсү кеңири. Алсак, “Кронинген университети” ишинде дирекциянын чечимдери гана эмес, кыйла төмөнкү деңгээлде кабыл алынып жаткан чечимдер корпорациянын жазык жоопкерчилиги үчүн негиз болуп саналышы мүмкүн экендиги белгиленген. Демек, жадагалса корпорацияда жогорку кызматты ээлеген кызматкердин аракеттери, эгерде эки зарыл шарт белгиленсе, корпорацияга жазык жоопкерчилигин жүктөөгө алып келиши мүмкүн.

Россияда айрым окумуштуулар (Б.В. Волженкин, А.И. Коробеев, Р.И. Михеев, А.Г. Корчагин, А.С. Шевченко, О.Ю. Якимов) “кылмыш субъекти” жана “жазык жоопкерчилигинин

субъекти” түшүнүктөрүн айырмалоону сунуш кылат. Алардын пикири боюнча кылмышты коомдук коркунучтуу укукка каршы жана күнөөлүү жосун катары аңсезимге жана эркекке ээ болгон жеке адам гана жасай алат, ал эми мындай жосундар үчүн жазык жоопкерчилигин жеке гана жактар эмес, белгилүү бир шарттарда юридикалык жактар да тартышы мүмкүн.

Окумуштуулардын экинчи тобу (В.А. Номоконов, Н.В. Щедрин, А.А. Востоков, В.А. Пимонов, А.В. Малешина ж.б.) жамааттык түзүмдөрдүн жоопкерчилигинин проблемасын чечүүгө карата ачкыч жазык жоопкерчилигине жана жазага караганда жазыктык-укуктук башка чараларда жатышы мүмкүн деп божомолдойт.

Кар.: Иванцов П.П. Россиялык жазык укугундагы юридикалык жактардын жоопкерчилигинин проблемасы. Ю.и.к. дис... СПб, – 41-46-б. 7 Кар.: Кропачев Н.М., Тарбагаев А.Н. Голландиянын жана Россиянын жазык укугундагы кылмыш субъектинин түшүнүгү жөнүндө маселеге карата // Россиядагы укуктук реформа жана чет элдик тажрыйба. Красноярск, 1997. – 88, 28-

Азыркы убакта жамааттык түзүмдөрдү кылмыштын субъекттери (жазык жоопкерчилиги) деп таануунун эсебинен жазык деликтик жөндөмдүүлүктүн чөйрөсүн кеңейтүүнүн зарылдыгы чынында эле бар деп болжолдойбуз. Биздин пикирибиз боюнча жазык укугунун теориясына жаңы категорияны – кылмыштын (жазык жоопкерчилигин) жамааттык субъектин киргизүү зарыл. Жалпысынан кылмыштарды жасаган жана жазык жоопкерчилигине жаткан жактарды (жеке жана юридикалык) кылмыштын (жазык жоопкерчилигинин) субъекттери деп аталууга тийиш. Биз жаза коркунучу астында жазык мыйзамында тыюу салынган коомдук коркунучтуу жосунду жасагандык үчүн белгиленген тартипте отчет берүүгө милдеттүү, жазыктык-укукка жөндөмдүүлүккө жана жазыктык жөндөмдүүлүккө ээ болгон жакты кылмыштын (жазык жоопкерчилигинин) субъекти деп түшүнөбүз.

Кар.: Ситковский И.В. Журнама. чыг. – 72-б. 9 Кар.: Б.В.Волженкин. Юридикалык жактардын жазык жоопкерчилиги. СПб, 1998. – 30-б.; Жазык укугунун толук курсу: 5 т. /А.И.Коробеевдин ред. астында. СПб, 2008. 1 т. – 437-б.; Михеев Р.И., Корчагин А.Г., Шевченко А.С. Юридикалык жактардын жазык жоопкерчилиги: макул жана каршы. Владивосток, 1999. – 42-б.; Якимов О.Ю. Кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштыруу (адалдоо): жазыктык-укуктук жана жазыктык-саясий проблемалар / Н.А.Лопашенконун ред.астында. СПб, 2005. – 130-б. 10 Кар.: Номоконов В.А. Азыркы россиялык жазык саясаты: каалагандар жана чындык // Жазык укугу: XXI кылымдагы өнүгүү стратегиясы: IV эл аралык илимий-практ.конф. Материалдары. М., 2007. – 25-б.;

Пайданылган адабияттар:

1. Чупрова Е.В. Азыркы Европадагы юридикалык жактардын кылмыштуу жүрүм-туруму үчүн жоопкерчилик // Жазык укугундагы тутумдуулук: материалдар II россиялык жазык укугунун конгресси. 2007-жылдын 31-майы – 1-июну. М., 2007. – 493-б.
2. Чет элдик мамлекеттердин жазык укугу / И.Д.Козочкиндин редакциясы астында жана баш сөзү менен. М., 2001. – 46-б.; Есаков Г.А., Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Чет өлкөлөрдүн жазык укугу. М., 2008. – 137-б.; Ситковский И.В. Юридикалык жактардын жазык жоопкерчилиги: ю.и.к. дис. ... М., 2003. – 58-б.
3. Есаков Г.А. Жалпы укук тарамынын өлкөлөрүндөгү кылмыштуулук жөнүндө илим: ю.и.д. дис. Авторефереты. М., 2007. 30-б.
4. Никифоров Б.С., Решетников Ф.М. Азыркы америкалык укук. М., 1990. – 56-б.
5. Иванцов П.П. Россиялык жазык укугундагы юридикалык жактардын жоопкерчилигинин проблемасы. Ю.и.к. дис... СПб, – 41-46-б.
6. Кропачев Н.М., Тарбагаев А.Н. Голландиянын жана Россиянын жазык укугундагы кылмыш субъектинин түшүнүгү жөнүндө маселеге карата // Россиядагы укуктук реформа жана чет элдик тажрыйба. Красноярск, 1997. – 88, 28-б.
7. Келина С.Г. Россия федерациясынын жаңы ЖКдагы юридикалык жактардын жоопкерчилиги // Жазык укугу: жаңы идеялар / жооп.ред. С.Г.Келина, А.В.Наумов. М., 1994. – 50-60-б.

Рецензент: Токтобаев Б. - юридика илимдеринин доктору, Ж. Баласагын атындагы КУУнун юридика факультетинин мамлекет жана укук теория кафедрасынын профессору.